

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

๑. นิชยบัวแก้ว ๒๕๖๓

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative study) เฉพาะกรณี (case study) โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาลักษณะขององค์การชุมชนด้านการเกษตร ที่เน้นบทบาทของผู้มีและสมาชิกในองค์กร ตลอดจนการบริหารงานภายในขององค์กร โดยเริ่มต้นจากการศึกษาเอกสารวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบความคิดในการศึกษาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นและกระบวนการที่องค์กรในชุมชนนั้นดำเนินอยู่ โดยมีความเชื่อว่าชุมชนมีศักยภาพในการดำเนินงานองค์กรทางการเกษตรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกลไกทางสังคมและเงื่อนไขอื่น ๆ ที่สามารถดำเนินการได้

การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร ตำรา รายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลพื้นที่
2. กำหนดพื้นที่ศึกษาและประชากรศึกษา
3. สร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. เก็บรวบรวมข้อมูล
5. ตรวจสอบข้อมูล
6. วิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.1 ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ได้แก่ แนวคิดเรื่องกลุ่มและองค์การชุมชน การมีส่วนร่วม ศักยภาพของกลุ่มในชุมชน การพัฒนาด้านการเกษตร การพึ่งตนเองของชุมชนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 ข้อมูลพื้นที่ เป็นข้อมูลจากหน่วยงานและบุคคลต่างๆ ในชุมชน ซึ่งได้แก่ องค์กรการบริหารส่วนตำบล เกษตรตำบล พัฒนาการที่รับผิดชอบตำบล พระ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้สามารถนำมาประมวลถึงบริบทของชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมของชุมชน ได้แก่ ประวัติและความเป็นมาของชุมชน โครงสร้างทางสังคมและลักษณะทางกายภาพของชุมชน ซึ่งนำไปสู่ศักยภาพขององค์กรชุมชนด้านการเกษตรที่ผู้วิจัยได้ศึกษา

2. การกำหนดพื้นที่ศึกษาและประชากรศึกษา

๕๔๓

2.1 พื้นที่ศึกษา พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะจงเลือกบ้านสันคชะยอม หมู่ 1 ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีประสพการณ์ในการรวมกลุ่มทางด้านการเกษตรเพื่อแก้ไขและพัฒนาชุมชนมานาน รวมทั้งมีศักยภาพในการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ และสามารถเข้าศึกษาชุมชนได้อย่างไม่ยากนัก สามารถทำการศึกษาค้นคว้าได้ตลอดเวลา และเป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง วิจารณ์พิพาอาศัยกันภายในชุมชน และเป็นหมู่บ้านที่มีประสพการณ์ในการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ มา นาน อีกทั้งขนาดของชุมชนมีขนาดกลาง การคมนาคมสะดวกพอสมควร

2.2 ประชากร ผู้วิจัยได้ทำการเลือกประชากรทั้งชายและหญิงที่เป็นสมาชิกหรือเข้าร่วมกลุ่มองค์กรทางการเกษตรในชุมชน โดยกำหนดเป็น 3 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มเกษตรกร ผู้ปลูกพริก, ผู้ปลูกมะม่วง, ผู้ปลูกกล้วยไม้, กลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงหมู, ผู้เลี้ยงไก่, ผู้เลี้ยงวัว, กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งการคัดเลือกพื้นที่เพื่อศึกษาในครั้งนี้ นอกจากผู้วิจัยจะเป็นผู้เข้าไปศึกษาด้วยตนเองแล้วยังได้สอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องและองค์กรพัฒนาอื่นๆ ที่มีบทบาทต่อการดำเนินงานของกลุ่มในชุมชน เพื่อเกิดความชัดเจนและแม่นยำ ได้แก่ เกษตรตำบล และผู้ที่ประสานงานกับกลุ่มในชุมชน อยู่ในงาน

3. การสร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลตามที่คุณผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคและวิธีการนำมาซึ่งข้อมูลดังนี้

3.1 การสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ควบคู่กันไปขณะสัมภาษณ์บุคคลเป้าหมาย และกลุ่มเป้าหมาย ครอบคลุมหน้ากลุ่ม การเยี่ยมที่บ้าน ร้านค้า วัสดุ ซึ่งการสังเกตนี้ผู้ถูกสังเกตจะไม่ทราบว่าคุณถูกสังเกตอยู่ จึงเป็นการค้นหาข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลไปในตัว

3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ที่ใช้การตั้งคำถาม โดยมีเพียงคำถามที่นำไปสู่การพูดคุยสนทนาที่ดำเนินไปอย่างธรรมชาติ ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังถูกสัมภาษณ์ และไม่รู้สึกรู้สึกรู้สึกอึดอัดลำบากใจในการสนทนาแต่ละครั้ง ทั้งนี้การพูดคุยกับบุคคลเป้าหมายหรือกลุ่มเป้าหมาย จะต้องพยายามให้ผู้ที่ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นของตนเองให้มากที่สุด ตามแนวคำถามหรือประเด็นที่ผู้วิจัยได้เตรียมหรือกำหนดมาไว้ล่วงหน้าตามขอบเขตเนื้อหาของการศึกษาวิจัย ซึ่งการที่จะได้รับทราบข้อมูลที่เป็นจริงหรือถูกต้องนั้น ต้องสร้างความคุ้นเคยสนิทสนม เพื่อให้ผู้ถูกวิจัยเกิดความไวเนื้อเชื่อใจ ดังนั้นการสัมภาษณ์จึงเป็นการพูดคุยที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่สามารถที่จะกำหนดตายตัวได้ บางครั้งอาจสามารถเพิ่มประเด็นคำถามได้ แต่บางครั้งต้องลดประเด็น

ในการถามลงแล้วแต่สถานการณ์ ซึ่งบางครั้งบุคคลเป้าหมายหรือกลุ่มเป้าหมายอาจจะพูดนอกประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องพยายามที่จะควบคุมประเด็นที่ต้องการให้ได้ ซึ่งบางครั้งอาจต้องใช้ระยะเวลาบ้างในการดึงประเด็นกลับมาหรืออาจจะต้องสัมภาษณ์หลายครั้ง ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการตลอดเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๓ การสนทนาและอภิปรายกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) วิธีนี้ผู้วิจัยได้ใช้กับกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยจัดกลุ่มอภิปรายกลุ่มละประมาณ 3-5 คน โดยกำหนดวัน เวลา และสถานที่ ส่วนประเด็นที่จะอภิปรายจะเป็นประเด็นเดียวกันหรือต่างกันขึ้นอยู่กับความรู้พื้นฐานและประสบการณ์ของสมาชิกแต่ละกลุ่ม ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการสนทนากลุ่มมาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย เนื่องจากการสนทนากลุ่มเป็นการสนทนาที่ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการร่วมกันแสดงความคิดเห็น อีกทั้งยังเป็นการย่นระยะเวลาในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลด้วย โดยผู้ร่วมการประชุมนั้นจะเป็นสมาชิกขององค์กรชุมชนด้านการเกษตรในชุมชนนั้น ซึ่งประกอบไปด้วย ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม เภรณูญิกกลุ่ม และสมาชิกกลุ่ม โดยการสนทนากลุ่มได้แสดงความคิดเห็นของตนเองเกี่ยวกับการดำเนินการและบริหารงานขององค์กรตนเอง และความคิดของคนหนึ่ง ก็จะไปกระตุ้นความคิดของอีกคนหนึ่งได้

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย นอกจากตัวของผู้วิจัยเองซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว ผู้วิจัยได้เตรียมสิ่งต่างๆ ที่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ ได้ดังนี้

3.4.1 แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เตรียมไว้ล่วงหน้าเพื่อที่จะได้สะดวกในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลและในการวิเคราะห์โดยบันทึกข้อมูลทั่วไป ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและกระบวนการกลุ่ม มีการใส่เลข วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูล เพื่อง่ายต่อการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.2 เทปบันทึกเสียง ใช้ในการบันทึกขณะสนทนากลุ่ม โดยการใช้เครื่องบันทึกเสียงทุกครั้งผู้วิจัยจะทำการขออนุญาตก่อนสนทนาก่อนทุกครั้ง ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเที่ยงตรง ข้อมูลไม่ตกหล่น

3.4.3 กล้องถ่ายรูป โดยใช้ในการบันทึกภาพปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชุมชนทั้งในส่วนของบุคคลและสถานที่ เพื่อประกอบการวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนและวิธีการ ดังนี้

1. ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการทำการศึกษาและเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ รายงาน งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพองค์กรชุมชน การรวมกลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2. ผู้วิจัยเริ่มเข้าไปศึกษาชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากเกษตรกรตำบล ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำในชุมชน ได้แนะนำรายละเอียดพื้นที่และให้ความช่วยเหลือในการศึกษาบริบทเบื้องต้นของชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิของชุมชนก่อนเข้าเก็บข้อมูลในพื้นที่ เช่น ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรอำเภอ หน่วยงานพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล จึงได้ทราบถึงรายละเอียดต่างๆ ทางด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของพื้นที่พอสมควรรวมทั้งเรื่องของการรวมกลุ่มและกลุ่มซึ่งจะเป็นแนวทางในการค้นหากลุ่มเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้

การศึกษาครั้งนี้กลุ่มเป้าหมายหลักที่ทำการศึกษาคือ กลุ่มบุคคลที่มีการรวมกลุ่มรวมตัวในรูปกลุ่มองค์กรชุมชนด้านการเกษตรในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ และกลุ่มที่มีอยู่ดั้งเดิม และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการในชุมชน โดยก่อนที่ผู้วิจัยจะเข้าไปทำการศึกษาในระดับกลุ่มนั้นผู้วิจัยได้ทำการค้นหาข้อมูลของกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนว่ามีกลุ่มทางการเกษตรอะไรบ้าง โดยเข้าไปสอบถามผู้ใหญ่บ้านด้วยความเป็นกันเอง ค้นเคยเหมือนเครือญาติ จึงได้แนะนำและบอกชื่อนักคิดที่เป็นประธานของแต่ละกลุ่ม ตลอดจนที่อยู่ว่าอยู่บริเวณใดบ้าง จึงทำให้ผู้วิจัย มีความสะดวกในเรื่องการพบและนัดหมายประธานของแต่ละกลุ่ม เมื่อทราบถึงกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ ผู้วิจัยได้ทำการติดต่อ และนัดหมายกับประธานของกลุ่มแต่ละกลุ่มก่อนที่จะเข้าไปศึกษาเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่กลุ่ม ได้มีเวลาในการจัดหาข้อมูล และมีช่วงเวลาที่จะสะดวกในการให้ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ตลอดเวลาที่เข้าไปทำการศึกษาในชุมชน ซึ่งการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งผู้วิจัยจะเตรียมประเด็นคำถามไป และเก็บข้อมูลต่างๆ ที่ได้นอกเหนือจากประเด็นคำถามที่เตรียมไปด้วย ดังนั้นเมื่อได้ข้อมูลมาผู้วิจัยจึงได้เริ่มแยกแยะข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่ลงในแต่ละครั้ง เป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมกับเริ่มเขียนบริบทของชุมชนตามที่ได้รับข้อมูลและจากการศึกษาชุมชน จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยยังเข้าไปในชุมชนที่ได้ศึกษาอีกเป็นครั้งคราวเพื่อเก็บข้อมูลบางส่วนที่ยังขาดตกบกพร่องหรือตรวจสอบข้อมูลบางส่วนเพื่อให้ผลการวิจัยออกมาสมบูรณ์ที่สุด

5. การตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยนำมาทำการตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้การตรวจสอบตามแหล่งข้อมูล ซึ่ง ตลนา อังโน สุภางค์ (2533) กล่าวถึงการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าโดยพิจารณาจาก เวลา สถานที่ และบุคคล เป็นสิ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยต้องกระทำพร้อมๆ กับที่เก็บข้อมูล เป็นการตรวจสอบทันทีในสนามเพราะการตรวจสอบข้อมูลในสนามเป็นการเริ่มทำแบบฝึกหัดทางความคิด ทำให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้นั้นเป็นความจริงหรือไม่อย่างน้อยเพียงใดจนแน่ใจว่าข้อมูลนั้นเป็นความจริงมากที่สุด

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน สถานที่ต่างกัน และเวลาที่ต่างกัน ซึ่งจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำทางนครและผู้นำวัฒนธรรมชาติ ผู้อาวุโสในชุมชน พระภิกษุและสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และประชาชนซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกันบริหารจัดการด้านองค์กรชุมชนด้านการเกษตร ซึ่งการสัมภาษณ์บุคคลในประเด็นแต่ละประเด็นเพียงครั้งเดียวหรือคนเดียวข้อมูลอาจคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้นผู้วิจัยจะนำวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้ามาใช้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด ยกตัวอย่างเช่น ในการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อได้ข้อมูลแล้วก็จะสัมภาษณ์คณะกรรมการหมู่บ้านคนอื่น ๆ หรือประชาชนในชุมชนว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร หรือสัมภาษณ์ซ้ำอีกครั้งแต่ต่างสถานที่ เวลา ซึ่งข้อมูลที่ได้จะเพิ่มเนื้อหาสนับสนุนบทบาท ให้มีความสอดคล้องและมีความน่าเชื่อถือ

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ชัยนต์ (2537 :149) อธิบายว่าเป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา หาแบบแผนภายใต้บริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่ศึกษา และทำความเข้าใจกับความหลากหลายและความแตกต่างของข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา แยกแยะเงื่อนไขเพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาในการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลเป็นระยะๆ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าข้อมูลด้านใดยังขาดอยู่และต้องเก็บเพิ่มเติม เมื่อการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นลง จึงถึงขั้นตอนที่ต้องนำเอาข้อมูลทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่เพื่อแยกประเภทของข้อมูลให้เป็นระบบ แล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลรวมอีกครั้งหนึ่ง และเปลี่ยนข้อมูลให้เป็นแนวคิดและเปลี่ยนแนวคิดให้เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ โดยการเชื่อมโยงตีความและสร้างข้อสรุปจากข้อมูลทั้งหมด